

UDK 821.163.6.09Trubar P.
Milena Mileva Blažić
Pedagoška fakulteta v Ljubljani

PODOBA OTROKA V TRUBARJEVIH BESEDILIH

Glede na srednji vek zasledimo v starejši slovenski književnosti v Trubarjevih knjigah kako-vosten napredek v pojmovanju otroka in otroštva. Prispevek prinaša pregled te tematike.

In comparison to the Middle Ages, older Slovenian literature in Trubar's works shows a major shift in the perception of the child and childhood. The present paper is an overview of that subject.

Ključne besede: novi vek, Trubar, otrok, otroštvo, naslovnik, družina, rojstvo, šola, igrača, čustva

Key words: early modern period, Trubar, child, childhood, addressee, family, birth, school, toy, emotions

Otrok v novem veku

Podoba otroka in otroštva je pogosta tema v sodobni slovenski in svetovni mladinski književnosti, toda zgodovina in pojem sta še vedno marginalni področji, če ju primerjamo s književnostjo za odrasle in v zvezi s podobo odraslih in odraslosti. Angleški zgodovinar Nicolas Orme je v knjigi *Srednjeveški otrok* (2001) raziskal podobo otroka in otroštva v zahodni Evropi oz. v Angliji od leta 1000–1500. Philip Aries je v knjigi *Podobe otrok v starih režimih* (1962) raziskal podobo otroka od leta 1500–1900. V knjigi *Srednjeveški otrok* Orme govori o rojstvu, krstu, poimenovanju otrok, družini, družinskih članih, vzgoji in prehrani otrok, oblekah ter telesni čistoči. Govori tudi o nočnih obredih, spanju, starših in življenju revnih. Rodnost in smrtnost otrok sta bili v srednjem veku zelo visoki. Pomembno poglavje predstavlja poglavje o igri otrok (besede, rime, pesmi) in ustnem izročilu. Govori tudi o razliki med otrokom in odraslimi, o primernih dejavnostih za otroke in za odrasle, ki so povezane z letnimi časi. V naslednjem poglavju govori o cerkvi, šoli oz. učenju branja in obranju za zabavo. Sklepno poglavje predstavlja prehod iz otroštva v odraslost.

Francoski socialni zgodovinar Philippe Aries (1914–1984) je leta 1962 izdal odmevno knjigo z naslovom *Otrok in družinsko življenje v starem režimu* (v slovenščini 1991). Postavil je hipotezo, da sta otrok in otroštvo izum novega veka (1492–1918). V srednjem veku (476–1492) so odrasli gledali na otroka kot na pomanjšanega odraslega. Njegova hipoteza je, da se je pojem otroka in otroštva razvijal vzporedno z družbenim in ekonomskim razvojem v 16. in 17. stoletju. Kot argumente navaja portrete, kjer so bili otroci naslikani le kot pomanjšani odrasli in v oblekah odraslih. Po Ariesu je bil otrok otrok od rojstva do sedmega leta, od sedmega do štirinajstega pa je bil pomanjšan odrasli, odrasli pa od 14. leta naprej. Otroci so bili v 16., 17. in 18. stoletju delavci. V obdobju vajeništva oz. od sedmega do štirinajstega leta naprej so delali na polju in v

hlevih pomagali so doma, skrbeli za mlajše otroke. V 19. stoletju so delali v rudnikih in tovarnah. V srednjem in v začetku novega veka so otroke upodabljali le kot pomanjšane odrasle, angele in kot nage otroke. Po Ariesu sta šola in šolanje veliko prispevala k novoveškemu pojmovanju otroka in otroštva. Obvezno šolanje je bilo zelo pomembno za spremenjeno pojmovanje otroka in otroštva, tj. ne več kot pomanjšanih odraslih.

V obdobju slovenskega pismenstva ni pisnih omemb otrok in otroštva, kar potrjuje Ariesovo hipotezo. V začetnem obdobju starejše slovenske književnosti oz. od prvih knjig – *Katekizma in Abecednika* (1550) – pojmovanje otroka oz. mladega kot naslovnika sovпада z Ariesovim konceptom. Pojavljanje otroka le v podnaslovu (za mlade, za otroke) in v naslovu (npr. *Otročja biblija*) govori o procesu nastajanja pojma otrok in otroštvo. V Trubarjevih besedilih in njegovem času od 1550 do 1595 (*Hišna postila*) vidimo tudi razvoj v pojmovanju otroka do npr. Megiserjevega slovarja, 1603 (prim. npr. razlage besed *dete* in *otrok*). Pomemben dokaz v procesu nastajanja novoveškega pojmovanja otroka in otroštva je beseda *igrača* (prav tako prim. v Megiserju), ki govori o implicitnem priznavanju otrokove pravice do igre.

Philippe Aries (1962) je tehtno predstavil podobo otroka in otroštva od 16. do 20. stoletja. Njegove hipoteze so naslednje: Prvič, da v srednjem veku ni obstajal koncept otroka in otroštva in da je le-ta izum novega veka oz. od 16. stoletja naprej. Drugič struktura družinskega življenja, v srednjem veku je bila taka, da je družina živela bolj javno kot zasebno življenje oz. da so se bistvene zadeve dogajale v zunanjem in manj zasebnem kontekstu. Šele ko se družinsko življenje umakne iz javne v zasebno sfero, pride do premika v strukturi družinskega življenja in tudi do postopnega nastajanja novoveškega pojmovanja. Tretjič, napredek v pojmovanju otroka in otroštva je bil dosežen v družinah višjega in srednjega socialnega razreda. Predvsem v aristokraciji in meščanstvu, in to zaradi rojstev, visoke smrtnosti in dedovanja. Četrtoč, razvoj nuklearne družine in izobraževanje sta poudarila otroka in otroštvo, ker se je otrok iz zasebne družinske sfere začel premikati v javno oz. šolstvo sfero in nov kontekst. Otroci iz nižjih socialnih slojev so bili tudi v novem veku pojmovani kot v srednjem veku, živeli so z družino, skupaj so jedli, spali v istem prostoru, delali na polju s starši, zasebnosti ni bilo. Zato je napredno pojmovanje otroka in otroštva nastajalo počasneje v socialno nižjih slojih, npr. zaradi industrializacije in razvoja kapitalizma oz. potrebe po ceneni delovni sili. Otrok iz nižjih slojev je kot pomanjšan odrasli v srednjem veku delal na polju, v novem veku pa je že začel delati v tovarnah in rudnikih.

Z ozirom na to, da je bila na Slovenskem v 16. stoletju struktura prebivalstva bolj kmečka kot meščanska, je bila v glavnih obrisih podoba otroka v Trubarjevih časih podobna Ariesovi, vendar se je razlikovala v nekaterih elementih. Tradicionalna družba je v srednjem veku predstavljala otroka marginalno, poudarjeno je bilo otroštvo le do sedmega leta, od sedmega do štirinajstega leta je bilo obdobje vajeništva in pomanjšane odraslosti, od štirinajstega leta naprej pa obdobje odraslosti in poroka. Pozneje je obdobje vajeništva, ki je bilo neke vrste javna vzgoja otrok, prevzela šola. Otroci so bili anonimni in smrt otroka ni bila pojmovana kot najbolj bridka izguba, bila pa je pojmovana tragično. Ko je otrok prerasel t. i. rizično obdobje visoke smrtnosti v zgodnjem otroštvu do drugega leta, je bil takoj sprejet v skupino odraslih. Verska vzgoja je bolj skrbela za dušo otroka kot za otroka samega, zato so ga krstili in mu dali lastno ime.

Aries je v knjigi kot pomemben vir o pomenu otroka in otroštva raziskoval tudi pojav otroških grobov, ki so imeli nagrobnike s figurami majhnih otrok. Tudi Trubar pogosto omenja smrt otrok, prvič, ker je bila smrtnost zelo visoka, drugič, tudi žalovali so za otroki, tretjič, tragični dogodki so prispevali k novemu pojmovanju otrok in priznavanju otroštva kot posebnega obdobja. Življenje v srednjem veku ni poznalo zasebnosti, ampak javnost, trge, cerkev. Šele ko se je ob koncu srednjega in na začetku novega veka, začela družina z javnih prostorov umikati v zasebne, tj. v hišo oz. dom, začne nastajati družina, ki jo Trubar imenuje *hišna družina*, tudi zasebno življenje postaja vse pomembnejše, vloga žensk in otrok z margine začne prihajati v središče, za kar bo potrebno nekaj stoletij razvoja. Otroci so imeli krstna imena, ki so jih dobivali po svetnikih, in jih dopolnjevali s krajevnimi imeni, pozneje tudi s priimki.

Likovne upodobitve¹ otrok so na Slovenskem v srednjem veku redke, ker otroka in otroštva niso poznali kot posebne kategorije. Šele v novem veku pride otrok na področje književnosti in slikarstva. Podobe otrok postanejo tema v slikarstvu na Slovenskem v 18. in 19. stoletju.² Prvi znani portret otroka na Slovenskem je neznanega štajerskega slikarja z naslovom *Mladi grof Gaisruck*³ iz 17. oz. 18. stoletja. Aries pravi, da na slikah v 16. stol. vidimo odklon od otroškega videza, otroci so oblečeni kot odrasli, le da so pomanjšani. Aries razlikuje tipe otrok v upodobitvah 1) angelov, podobnim otrokom, 2) mladega Jezusa in 3) golih otrok (putto) v gotiki in na portretih. Pri tem igrajo pomembno vlogo posebna oblačila za otroke, igre in igrače v povezavi s prazniki. Posredno skrb do otrok lahko zasledimo v prizadevanju odraslih, da bi ohranili t. i. moralnost oziroma nedolžnost otrok. Tudi Trubar pravi, naj se starši spodobno obnašajo vpričo otrok. Zato tudi igre postajajo vzgojno sredstvo, ravno tako tudi pripovedovanje povesti oz. pravljic, ki so postale skupaj z zanimanjem za ljudsko izročilo, jezike in mladost modna književna vrsta posebej v času romantike. Ob koncu 16. stol. so odrasli tiskali knjige za odrasle, ki so bile otroško branje – kar izraža spoštovanje in nov odnos do otrok. Proti koncu srednjega veka se začnejo odpirati šole tudi za t. i. laike, ne le za klerike, zato je bilo potrebno pisati in tiskati knjige. Otrok naj bi dobil osnovno znanje v družini in ga nadgradil v vajeniškem obdobju. V srednjeveških in na začetku v novoveških šolah so bili učenci različne starosti, zato je tudi Trubar napisal v podnaslovu »in mlade Slovence«.

Otrok naslovník

Trubar v podnaslovih svojih del omenja otroka kot naslovníka. V *Katekizmu* iz leta 1550 je naslovník vsak človek – *Anu kratku podvučene, s katerim vsaki človek more v nebu pryti*. Istega leta so v *Abecedniku* naslovníki mladi in preprosti Slovenci – *ena knjiga iz katere se mladi in preprosti Slovenci morejo lahko v kratkem času brati naučiti*. Naslednji premik je leta 1555 v *Abecedniku* – *ena knjiga iz katere se mladi in preprosti Slovenci morejo lahko in hitro brati in pisati naučiti*, kjer vidimo premik od sporazumevalnih zmožnosti sprejemanja k sporazumevalnim zmožnostim sporočanja.

¹ Lidija Tavčar: Podobe otrok. Ljubljana: Narodna galerija.

² Ferdinand Šerbelj, 1979: *Podobe otrok v preteklosti*. Ljubljana: Narodna galerija.

³ Barbara Jaki, 2002: *Neznan štajerski slikar: Mladi grof Gaisruck*. Ljubljana: Narodni muzej.

Trubar je *Abecednik* iz leta 1550 namenil le za učenje branja, v *Abecedniku* iz leta 1555 pa že za branje in pisanje. Pojmovanje otroka kot naslovnika se nadaljuje naprej, ne le pri Trubarju. Otrok se začne pojavljati ne le v podnaslovih, ampak v naslovih, in sicer v Kreljevi *Otročji bibliji* iz leta 1566 in Bohoričevi *Otročji tabli* iz leta 1580. Trubar nadgrajuje koncept otroka kot naslovnika leta 1575 v *Katekizmu z dvema izlagama*. V podnaslovih se pojavljajo tudi učenci: *Ena pridiga od starosti te prave in krive vere, kerstovane, mašovane, čestčena tih svetnikov, od cerkvnih in domačih božji službi, iz Sv. pisma, starih kronik in učencem zbrana skupaj. Ta majhna agenda, otroške molitve, skozi Primoža Trubarja*. Potem leta 1575: *Ena molitva te cerque, kadar so ti otroci ta katekizmus v ti cerqui ima naprei tei cerqui taku moliti in reči. Molimo vsi*. Opomba: *Za otroke se ima v cerqui in doma moliti*. Pogosto raba pojma otrok si lahko razložimo tudi z Jungovo teorijo o arhetipih otrok,⁴ da je pogosta uporaba pojmov in simbolov v zvezi s podobo otroka in otroštva značilnost futurologov oz. da so usmerjeni v prihodnost, ker proučujejo prihodnji razvoj človeštva in življenje v prihodnosti.

Družinsko življenje

Leta 1575 je Trubar v *Katekizmu z dvema izlagama* celo poglavje posvetil staršem in otrokom, jih je pa omenjal tudi v ostalih poglavjih. O starših pravi, naj bodo trezni, pošteni, pridni, zdravi, verni, ljubeznivi. Trubar kritizira starše, predvsem očete, gospodarje in mojstre, ki bolj skrbijo za svinje in živino kot za otroke. O ženskah pravi, naj bodo spodobno oblečene, naj ne opravljajo in raznašajo govoric, naj ne pijejo preveč vina, naj bodo trezne, poštene, čiste, naj bodo doma in varujejo hišo, naj se učijo, naj imajo rade svoje može in otroke, naj bodo dobre, pokorne svojim možem. O otrocih pravi, naj bodo pokorni staršem, bogu in naj spoštujejo očeta in mater.

Družbo poimenuje gmajna in uporablja različne izraze za posameznike v njej, npr.: mladi, preprosti ljudje, gosposčina, nizka in visoka gosposčina (starešine, kralji), verni – neverni, krščeni – nekrščeni, hlapci, vitezi, hlapčiči, dekllice, vdovci in vdove. Omenja tudi poroko tistih dveh, ki si nista sorodstveno preblizu, da se po volji in nasvetu staršev prostovoljno vzameta, da drug drugemu dasta srce in se ljubita. Naj živita v pošteni ljubezni, v božji pokorščini naj do smrti skupaj prebivata in naj drug drugega v težavah ne zapustita. Trubar pravi, da starši služijo Bogu tudi takrat, ko svoje otroke in služabnike učijo delati, brati in pisati. Pogosto navaja člane širše družine, ki jo poimenuje *hišna družina*. Pravi, da vsi, ki delajo v hiši, cerkvi ali na polju, s tem služijo Bogu, in jih našteva v pomenljivem vrstnem redu: otroci, sinovi, hčerke, hlapci, dekleta, delavci in služabniki. Pravi, da bodo neverni, nepokorni in nezvesti deležni nesreče in pekla.

Disciplina je bila zelo pomembna, ne le na Slovenskem, ampak v celotni Evropi, vendar je bila ta disciplina poniževalna (kazen s šibo pri kršitvi). Področja poučevanja so bila branje, petje, olika, pisanje in računanje, zato je bil pojem vernega, ubogljivega in pridnega otroka dominanten. Trubar pravi, naj bodo starši rablji, če imajo neverno, nepokorno družino. Omenja vzgojo, šolo, pridnost, šibo, molitev, smrt in umor. V *Katekizmu* iz leta 1555 pravi, da otroka, ki ga s šibo tepeš, ne bo treba umoriti, in da

⁴ Carl Gustav Jung, 2002: *Science of Mythology: essays on the myth of the divine child and the mysteries of Eleusis*. London: Routledge Classics, 86.

otroku, ki ga tepeš s šibo, s tem dušo pred peklom ščitiš, češ, kdor svoje šibe špara, ta svojega sina sovraži. Če imaš otroke, tako pravi, jih vzgajaj in »prigibaj jim vratove« od malega in ne pusti jim lastne volje, ne zagovarjaj njihove norosti v mladosti. Trubar pravi, da so zdaj taki časi, da so otroci skoraj povsod neubogljivi in svojevolljni. Na osnovi neposrednega in posrednega izražanja sklepamo, da gre za kmečko okolje, ključni družabni prostori so cerkev, dom, hiša, polje, šola, kašča, vinograd, vrt, zemlja in »zunaj«. Omenja tudi izraze za hrano in pijačo: kruh, mleko, pšenica, žito, sir, maslo, olje, jajca, slanina in eksotično sadje, npr. sladka granatna jabolka, citrone, limone, pomaranče, ter domače živali: krave, svinje, kure. Pri pijači dokaj pogosto omenja vino (draga sladka laška vina, dolensko kislo vino).

Na osnovi Trubarjevih omemb žensk je vidna delitev moških na javno in žensk na zasebno sfero. Pravi, da deklica v hiši kuha, pomiva, pometa, otroke okoli nosi, jih briše in kopa. Mati streže otrokom hrano, pijačo, streže tudi drugim, npr. daje zdravilo bolniku. Trubar uporablja izraze za izražanje pozitivnih in negativnih čustev, občutkov, razpoloženj, npr.: *vpiti, jokati, škripati z zobmi, žalovati, sovražiti, upati, veseliti se, biti dober, prestrašen, razdvojen, pohleven, hud, boječ, prestrašen, strašen, žalosten, šibek, reven, pregnan, obupan, okraden, požgan, ubog, ujet* itn. Trubarjeve knjige so bile namenjene tudi socializaciji žensk in otrok. Vidimo jasno delitev na ženska dela: žena streže otrokom, daje jim piti, jih briše, kopa. Hlapci in dekcle delajo po naročilu gosposčine (izbo pometajo, brišejo čevlje). Trubar dostikrat piše o neposlušnih otrocih in jih poimenuje hudičevi otroci, ker si ne pustijo dopovedati. O zakonskem življenju pravi, da so v zakonu skrbi, žalost in tudi užitek. Ko primerja Devico Marijo, ki je rodila otroka, pravi, da je njen otrok po eni strani podoben drugim otrokom, ker je iz mesa in krvi, ima ude in vse, kar otroci sicer imajo, potrebuje brisanje, pranje, hrano, pijačo, spanje, po drugi strani pa je njen otrok božji sin. Trubar omenja nezakonske in zakonske otroke. Omenja tudi posilstva žensk, splav in umore otrok v samostanih.

Rojstvo otrok

Trubar govori o zakonu, starših in otrocih ter poslih v *Katekizmu z dvema izlagama* iz leta 1575, npr. v poglavju z naslovom *Hišna tabla, kolender in regišter*. Govori o zakonu med fantom in dekletom, vdovcem in vdovo, ki si nista preblizu v sorodstvu, da naj izjavita, da hočeta drug drugemu *dati srce*. Trubar zagovarja, da je zakon oz. poroka boljše kot »od luštov goreti«. Omenja nevesto, ženina, zakonce. Obenem je kritičen do duhovnikov, menihov in nun, ki nečistujejo. Trubar govori o zakoncih, cerkveni poroki, pravi, da naj bo žena možu všeč in da naj bo lepa. Pravi, da mora mož svojo ženo ljubiti, častiti, rediti, in je proti fizičnemu kaznovanju ženske, ker je iz moškega rebra oz. telesa. Trubar napredno govori o medsebojni ljubezni med možem in ženo, tipično za 16. stol., pa o čaščenju, streženju in pokornosti. Mož in žena naj se ravnata po cerkvenih navodilih. Pri Trubarju najdemo tudi nekaj slikovitih primerjav, npr., da je žena pri hiši kot vinska trta, polna grozdja.

Trubar v istem delu *Katekizma 1575* nadaljuje poglavje o starših. Široko pojmuje starševske naloge, pravi, da starševske naloge nimajo le starši, ampak jo morajo izpolnjevati tudi pridigar, gospodar, očim, mačeha, učitelj, gospodar, gospodinja, mojster,

kmetič idr. Vse, ki imajo mlade otroke, hlapce, dekle, mlajše in delavce, za katere skrbijo oz. jih »imajo pri svojem kruhu«, imenuje starše. Trubar pojmuje starše ne le kot starše otrokom, katerim sta oče in mati, ampak uporablja za starše razširjeno pojmovanje, češ da so starši za vse tiste, za katere skrbijo in za njih delajo v hiši oz. v skupnem gospodinjstvu. Pravi, da starši, ki prav verujejo, ljubijo svoje otroke in družino in služijo bogu. Kot nemarne in neprimerne starše označuje tiste, ki ne učijo otrok katekizma, češ da to ni znak ljubezni. Omenja starše, ki bolj skrbijo za svinje in živino kot za otroke. Kritičen je do staršev, ki ne učijo otrok molitev, ampak pijančujejo, se jezijo in nespodobno govorijo pred otroki. Meni, da je bogaboječnost primerno darilo, ki ga starši zapustijo otrokom. Trubar se zavzema za strogo vzgojo; če so člani družine neverni, nepokorni, pravi, da v tem primeru ni treba »šparati šibe«, ker ga z njo rešuješ pekla. Če otroka tepeš, ga potem ne bo treba umoriti rabljem. Trubar omenja tudi starše, misli na očete, ki ne namenijo lepe besede svoji družini, otrokom in delu, ki se vedno jezijo, razbijajo po hiši, v pijanosti tepejo ženo, otroke, hlapce, dekle in jih podijo iz hiše. Trubar se sklicuje na Salomona in pravi, da očetje nimajo pravice otrok pretepesti do smrti. Meni, da je naloga staršev, da skrbijo za otroke.

V nadaljevanju piše Trubar o delu mater doma, s katerim le-te služijo Bogu, zato pravi, da naj matere in gospodinje ne hodijo le okoli z otroki in jim samo strežejo. Njihova naloga je, da skrbijo za hišo, da delajo, zgodaj vstajajo, pošiljajo družino na delo. Trubar navaja zgled pobožne žene, ki dela le, kar je možu ljubo. Metaforično se izrazi, ko reče, da se njenemu možu smeji srce in da mu ne manjka užitka. Takšna žena hodi okoli z volno in predivom, opravlja ročna dela, mesi kruh, ponoči vstaja, hodi na njivo, skrbi za vinograd in kupčijo ter za luč, da ne ugasne ponoči, v rokah pa drži preslico in vreteno. Varuje hišo pred mrazom in snegom, skrbi, da je družina oblečena, izdeluje pa tudi oblačila ter jih prodaja. Njena lepota je, da je čista in hitra, zato se na koncu smeje. Govori le modro in deli ljubeznive nauke, nahrani tudi uboge in potrebne. Mož in sinovi jo hvalijo, hčerke ji pa prinašajo blago. Vredna je hvale, ker se boji boga in ker živi od dela svojih rok.

Trubar spodbuja zgodnje šolanje otrok, je proti praznovanjem in lenobi, za katero pravi, da je *hudičeva blazina*. Zavzema se proti brezdelju, sprehajanju, pijančevanju, predolgemu ležanju v postelji. Kritičen je do nesramnih »kurbarjev in prešuštnikov«. Omenja tudi slab zgled odraslih, ki dajejo pijačo šolarjem. Pravi, da so norci tisti, ki nič ne delajo, le lenobno pohajajo in praznujejo. Meni, da bo tisti, ki obdeluje svojo njivo, imel dovolj kruha. Dolžnost staršev in gospodarjev je, da učijo otroke delati, kmetovati in da naj jih šolajo, da bi lahko preživljali sebe in svojo družino. Posebno skrb Trubar namenja nosečim ženskam, porodu, dojenju, doječim materam, poimenovanju in krstu otrok, omenja celo plence in zibko.

V pismu omenja žensko, ki je splavila tri otroke. Iz konteksta je razvidno, da je njeno dejanje posledica, vzrok pa so dejanja duhovnikov, cerkvenih predstojnikov in starešin ter njihovo popivanje, preklinjanje, zasramovanje, morije in kraje. Kritizira duhovnike, ki so »nesramni kurbarji«, »kurbarsko ravnajo« in popivajo, preklinjajo, igrajo ter dajejo najboljše suknje, obleke in tančice svojim kuharicam namesto devici Mariji. Trubar omenja posilstva žensk – hčerk in žena – predvsem pa kritizira storilce, ki so potem hodili v Rim po odpustke. V poglavju *O devištvu in čistosti* omenja deto-

more; tako so pri gradnji rimske cerkve v ribniku na vrtu npr. našli okrog sto otroških lobanj. Tudi okrog nekega samostana na Dunaju so našli otroke, pokopane v posode. Navaja tudi primer otroka, ki se je rodil brez čela, nos je imel podoben zajcu in imel je luknjo v glavi. Trubar omenja primere zavajanja, npr., da bodo mrtvi oživel in navaja primer, ko je leta 1547 neka mati v iški fari imela mrtvega otroka tri dni v zibelki, ker je slepo verjela v zavajanja, da ga bo Devica Marija oživila.

Šolanje otrok

Trubar je v podnaslovu *Abecednika* leta 1550 napisal »Ane Buquice, is tih se ti mladi in preprosti Slovenci lahko v kratkem času brati naučiti« v *Abecedniku* iz leta 1555 pa je viden napredek. V podnaslovu Trubar doda poleg sporazumevalne zmožnosti sprejemanja (branja) tudi sporazumevalno zmožnost tvorjenja (pisanja): »Ane Buquice, is tih se ti mladi in preprosti Slovenci lahko v kratkim času brati inu pisati naučiti«. In leta 1561 v hrvaščini: *Tabla za dicu ... ta mlada predraga dica ...* Trubar uporablja strokovno terminologijo, npr. abecedariji, črke, bukve, brati, pisati; jezik, tolmačenje, drukanje, psalm, pesmi, kapitelj, artikuli, učiti, naučiti. Trubar upošteva naslovnika, uporablja metajezikovne zmožnosti, gre za prvine oblikovanja in razvijanja zavesti o jeziku in opisumenjevanju oz. opisovanja slovenskega jezika: tolmačena, izdana knjiga, tiskanje, nemški jezik, v slovenskem jeziku s kratko razumljivo razlago. V *Katekizmu z dvema izlagama* je tudi v podnaslovu otroška molitev – *Ta mahina agenda, otročja molitev*. Trubar omenja predvsem javne (cerkev, šola, bolnica) in manj zasebne oz. družinske prostore (dom, hiša, vrt), oboji pa so povezani z dvema pomembnima iniciacijskima fazama otrok: rojstvo in šolanje. Tudi v podnaslovih knjig, kjer je impliciten, pozneje ekspliciten naslovnik otrok, omenja sporazumevalno zmožnost sprejemanja oz. branja, pozneje pa doda še sporazumevalno zmožnost tvorjenja oz. pisanje, kar je bistveno za razvoj koncepta učenja in poučevanja otrok, npr. v *Katekizmu* (1575). Gre za premik od sprejemanja k tvorjenju, od pasivnosti k tvornosti, od enosmernega k dvosmernemu sporazumevanju.

Zanimiva je Trubarjeva ločnica med javnim (cerkev, šola) in zasebnim (dom, hiša) življenjem. Še vedno dominira javno življenje, vendar se postopoma uveljavlja novoveško zasebno življenje in subjektivizacija otrok. Trubar omenja tudi trgovino, za katero pravi, da ima citrone, toda limone in pomaranče bodo tudi v »štacuni«. Trubar v posvetilu Juriju Khislu s Fužin v pesmarici *Ta celi Katehizmus* iz leta 1574 omenja, da so deželani, gospoda, meščani in takratni župan Ljubljane Vid Khisel najeli učitelja Lenarta Budino kot posebnega učitelja in še štiri umetnike na godalih in brenkalih za poučevanje svojih otrok. Omemba zasebnega poučevanja na področju umetnosti je vzporedna s pojmovanjem otroka pri Ariesu, kjer so bili zasebni učitelji pri aristokraciji nekaj povsem običajnega. Tako se zahvaljuje Juriju Khislu, pa tudi njegovemu dedu, babici, očetu, materi, ker so Trubarju, njegovi ženi in otrokom izkazali dobre.

V posvetilu baronu Ungnadu omenja, da so ga lažnive in hudobne osebe označile za *sanjača*, češ da je v svoje slovenske knjige postavil in dal natisniti zmotne nazore. Trubar ločuje med strokovnim pisanjem (ni nobene lahkomišelnosti ali nekoristne stvari) in leposlovnim pisanjem in poudarja, da v njegovih knjigah ni nič *sanjarske*

ga. V Trubarjevih knjigah je veliko stvari, ki so usmerjene v razvoj in v prihodnost. To se posredno razbere, na ravni branja simbolov za otroka. Po C. G. Jungu osebe, ki so usmerjene v prihodnost, pogosto omenjajo arhetip otroka, ki razodeva procese v kolektivni podzavesti. Podoba otroka se vidi tudi posredno v metaforah za 1) moč (*življenje, zdravje*), ki jo Trubar velikokrat omenja (*tega života, spomlad oživi, večno življenje, uživati ...; grešnike ozdraviti, najboljše zdravilo, zdravilo, otrokom zdravje ...*); 2) razum: *svoja pamet, človeška pamet, vsi pametni ljudje, lastna pamet, dobra pamet, pametne stvari, pametni in umni* idr. Podoba otroka se tudi kaže 3) v simbolih za otroka, npr.: cvetje (*cvet, cvetica, cvetje*), zlato (*zlato, zlati tolarji, zlatniki, zlato in srebro, zlati čevlji, zlata skrinja*), jajce (*jajca*), center (*glavar, papež, Rim*), zvezde (*luna, zvezde, vse zvezde, te zvezde, majhne zvezde ...*), dragulji (*žlahtni kamni, zlato, srebro*), biser (*perla, druga perla, od perl, te perlene pred te svyne metati ...*), kralj (*nebeški kralj, češki kralj, ki kraljuje, kraljestvo, cesarji/kralji/knezi ...*), sin (*najmlajši sin, sinovi, njegov sin ...*), kelih (*žegnan kelih, inu kelih, ta kelih ...*), štirica (*na vsake kvatre, četrta žlahta, četrta dukata ...*).

Igra in igrače

Trubar je posvetil celo poglavje otrokom, sinovom, hčerkam, hlapcem, deklam, delavcem in služabnikom. Zavzema se za spoštovanje četrte božje zapovedi (spoštovanje staršev). V pomenljivem vrstnem redu ne omenja le sinov in hčerk, ampak tudi sirote, rejnike, hlapce, dekle, dninarje, najete delavce in delavke, šolarje, tiste, ki se učijo poklica in kmetovanja, pastirje, pastirice, vse tiste, ki delajo za plačilo pri »nas« ali pri Turkih. Trubar utemeljuje lažje in težje delo s primerjavo med deli telesa (*oči gledajo, ušesa poslušajo, jezik govori, nos duha, roke tipajo, noge hodijo*), eni so lepši in žlahtnejši kot drugi. Družino primerja s telesom, ki usklajeno deluje, kajti vsak del celote opravlja svojo nalogo, in tudi družina naj bi tako funkcionirala. Eni se pretvarjajo, da se ljubijo, pa si v resnici nagajajo. Pravi, da imamo eno življenje, eno voljo, ene misli, enega boga, enega svetega duha in eno božjo besedo. In pravi, da so eni bogati, drugi revni, eni težko delajo, drugi lahko, eni umrejo v mladosti, drugi v starosti, eni bodo prebodeni, mučeni, drugi pa bodo umrli v miru.

Trubar zagovarja medsebojno pomoč in sodelovanje. Navaja nazoren primer o organih, ki bi se sprli s trebuhom, in kako bi oči, zobje, roke rekli trebuhu, da ga nočejo več hraniti, češ da samo je in pije, oni pa vse delajo. Zavzema se za pokorščino otrok staršem, predvsem očetu. Mati reče in ukazuje, kaj naj bi držalo in bilo storjeno. Kdor spoštuje očeta, ga bog ne bo kaznoval, ampak uslišal. Trubar velikokrat uporablja sintagmo »lubu dete« in »lubi otroci«, govori pa tudi o nepokornih in neposlušnih otrocih, ki jih čakata groza in pekel. Pogosta tema je tudi poslušnost hlapcev do gospodov, češ da so Kristusovi hlapci in naj svoje delo opravljajo »iz serca«. Trubar omenja tudi težke porode, ki naj bi bili kazen za Evin »izvirni greh«. Hlapci pometajo hišo, strežejo otrokom, pokladajo živini, pasejo živino, sekajo drva, vozijo, orjejo, gnojijo, sejejo, žanjejo, zvesto opravljajo svoje delo in tako služijo bogu. Vsi verni sinovi, hlapci, delavci, hčere, dekle, »mlajši« naj bi voljno, veselo in zvesto služili in delali. Zanimivo je, da Trubar v nadaljevanju piše o pravi čistosti, devištvu, svetosti in suženjstvu duše

in telesa. Trubar govori tudi o nezakonskih otrocih. Pravi, da dva, ki imata dva otroke pred poroko, zaslužita, da ju kamnajo. Napredno pojmovanje je v tem, da za to ne krivi ženske, ampak oba spola. V nadaljevanju govori o vdovah in starejših ženskah. Posebno skrb posveča nemočnim ter pravi, naj starejše ženske naučijo mlajše pobožnosti, ljubezni, dobrote in pokorščine do moža, otrok, naj bodo trezne, čiste, čedne, naj varujejo hišo, predvsem pa naj bodo verne.

Ključno mesto je v *Katekizmu z dvema izlagama* iz leta 1575, kjer Trubar enkrat omenja besedo igrāča, in to v poglavju o svetnikih oz. o sv. Miklavžu, ko starši (Nemci) na večer pred praznikom v skledice ali baretice položijo kako *igračo* in rečejo, da je igračo prinesel sv. Miklavž. Trubar namesto besede *rečejo* uporabi besedo *pregovori-jo*, češ da starši otroka prepričajo, da je igračo prinesel sv. Miklavž. Za sv. Miklavža pravi, da je bil veren škof, ki je dal trikrat denar ubogemu sosеду, ki je hotel svoje tri hčere v »to kurbarsko hišo postaviti«, in s tem rešil njihovo čast. Omemba besede *igrati se* npr. v Hišni postili, da *otroci okoli tekajo in se igrajo*, omemba, da *otroci delajo hiše iz kart*, ter pomen obreda obdarovanja in omemba besede *igrača* kažejo koncept novoveškega pojmovanja otroka in otroštva. Predvsem pa sprejema otrokovo pravico in potrebo po igri. S tem se posredno začenja proces ozaveščanja, da se otroku priznajo otrokove pravice in potrebe, ki so drugačne od potreb odraslih.

Čustva do otrok

Vse resne in tragične dogodke Trubar omenja sočutno, npr.: »Včasih divjajo le trije ali štirje Turki po naših vaseh, poberejo ženam otroke iz rok in zbeže z njimi. Hudo je v teh krajih« (Pismo Ivanu Ungnadu v Urachu, 1562). Trubar ločuje med lepimi in praznimi besedami, med zunanjo (zlate obleke) in notranjo (srčno) lepoto. Sebe, svojo ženo in otroke omenja tudi v pismu Joštu Gallenberškemu iz leta 1562, ko pravi, da je boljše, da ne potuje z ženo in otroki, ne po vodi ni ne po suhem, ker bi ga izsledili. Zanimiva je njegova omemba njegove družine v pismu Joštu Gallenberškemu (1564), ko pravi: »Moji otroci so bili ta teden precej tihi in pobožni, sedaj pa so že spet razposajeni, veseli, neposlušni« (Rajhman 1986: 190). Trubar omenja še naslednje: »Zakaj pogosto se zgodi, da jaz potrebujem, da eno majhno detece z mano govori.« V prvi osebi ednine v *Katekizmu z dvema izlagama* pravi: »Meni se je čestokrat zgodilo, da en preprost, neuk človek je meni z eno troš/tljivo besedo pomagal« (ZD 3: 531). Če analiziramo Trubarjeva besedila, bomo videli, da za otroka Trubar uporablja različne izraze, npr. dete, detece in otrok, otročiči. Zanimivo je, da uporablja pomanjševalnice, npr. hlapčiči, otročiči, pleničice, vnučiči, kar je vpliv ljudskega izročila in čustveno zaznamovanega odnosa predvsem do otrok. Trubar najpogosteje rabi besedo *otrok* in sopomenko *dete*. Obe besedi sta različno zapisani, kar pomeni, da je Trubar razmišljal o zapisu teh besed.

Trubar omenja člane širše (botri, sorodniki, delavci, delavke, hlapci, dekle) in ožje družine (oče, mati, starši, brati, sestre, zakonci) ter družbe (delavec, duhovniki (farji), kmetje, kurbarji, menihi, očaki, orači, preroki, prešuštniki, razbojniki idr.). Skladno s tradicijo patriarhalne družbe omenja predvsem osebe moškega spola (bratje, delavci, kmetiči, farji, grešniki, hlapci, apostoli, kurbarji, menihi, očetje, orači, preroki,

prešuštniki, razbojniki, zvodniki, služabniki, svetniki, zlodeji). Tudi za ženske uporabljamo različna poimenovanja (babe, deklice, hčere, kurbe, matere, neveste, nosečnice, prešuštnice, starke, vdove) v treh različnih obdobjih (deklištvu – materinstvu – starost: npr.: hčere, deklice, delavke, zaročenke, neveste, doječe, mlade, matere, vdove, starke). Trubar pogosto rabi pridevnik *ljubi* v različnih povezavah: *ljubi Slovenci, ljubi otroci, bratje, sestre* ipd., kakor tudi glagol *ljubiti*, npr. *iz srca ljubiti: družino, ženo, moža, sina, sebe*. Celo stopnjuje čustva ljubezni in pravi: *iz srca ljubijo, iz srca ljubim, iz celega srca ljubimo, iz srca peti, iz srca se veseliti, iz srca moliti*. Pravi, da je imel nek oče edinega ljubega sina, ki je prezgodaj umrl in za njim je oče *silno žaloval*. Trubar tudi svetuje, da naj se vsem žalostnim pomaga, da naj se bolniki obiskujejo ter da naj bodo otroci pri mizi olikani.

Trubar ima napredna socialna stališča do (mladih) vdov in starih ženic. Posebno skrb namenja materinstvu, zato omenja nosečnice, doječe matere, sočustvuje ob smrtih otrok in jezno govori o detomorih. Pri omembah besed *otrok* in/ali *dete* je veliko novoveških poimenovanj (*dete, detece, deklice, hčerke, hlapci, mladi, sinovi, sirote, vnuki, vnučiči* ...). Trubarjevo pojmovanje vloge ženske je med srednjeveškim in novoveškim pojmovanjem v 16. stol., pomembno pri tem je, da omenja tudi njeno lepoto. Kot pravo lepoto poimenuje delo ženskih rok. Omenja zlate obleke, krotkost žensk, poudarja pa tudi notranjo skrito lepoto, ki je »skrita v tem srcu«. Tudi znotraj samega Trubarjevega pojmovanja otroka, ki zrcali novoveško pojmovanje otroka v 16. stol., je viden razvoj. Otrok je bil omenjen 1) leta 1550 v podnaslovu kot naslovnik (ti mladi in preprosti Slovenci), 2) v naslovu: *Otročja Biblija* (1566), *Otročja tabla* (1580); *Otročja molitev* (1575); 3) dobil je »kako malovredno igračo« za Miklavža (katekizem 1575), 4) leta 1595 pa je v *Hišni postili* najpogosteje imenovan *lubi otrok* ter 5) *otrok okoli teka in se igra*. Za otroke uporabi slikovito metaforo »ti *Otroci te luzhi*«.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mihael GLAVAN, 1995: *Trubarjeva Hišna postila: ob 400. obletnici izida zadnje slovenske protestantske knjige*. Ljubljana: DZS.
- Jože STABEJ, 1977: *Hieronymus Megiser, Thesaurus Polyglottus /.../*. Ljubljana: SAZU.
- Trubarjev zbornik*. V Ljubljani: Matica slovenska, 1908.
- Tretji Trubarjev zbornik: Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem, Ljubljana, 9.–13. novembra 1987: ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska matica: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 1996.
- Sebastijan KRELI, 1987 [1566]: *Otročja biblija* (faksimile). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mirko RUPEL, 1934: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljani: Tiskovna zadruga.
- Drugi Trubarjev zbornik: ob štiristoletnici slovenske knjige*. Ljubljana: Slovenska matica, 1952.
- Zbrana dela Primoža Trubarja 1–4*. Ljubljana: Rokus: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 2002–2006.

SUMMARY

Older Slovenian literature witnessed a major shift towards the early modern concept of the child (between 1492 and 1918) in the works of Primož Trubar. Firstly, in *Abececlarium* (1550) children are mentioned as ‘these young and simple Slovenians’, in *Catechismus* (1550) ‘children’s prayers’ are mentioned as well as children, which are described as ‘disobedient, frolicsome, happy’, etc. Secondly, very advanced references are made in *Catechismus z dvame izlagama* (1575) where Trubar mentions toys and the giving of presents. Progress in the perception of a child is evident also in *Hišna postila* (1595) where it is written that ‘children have children’s prayers’, and the child in Trubar’s works plays in the company of other children also. Trubar also expresses his emotions towards children, calling them ‘the devil’s children’, or ‘the children of this light’, and parents grieve over them. Trubar frequently mentions children and symbols for children (like pearls, flowers, jewels, chalices, son, stars, gold, etc.), which means that he was future-oriented and was interested in progress and life. All the characteristic child references reveal early modern perceptions of children and childhood with a gradual recognition of childhood as a special period. In Trubar’s works the child reference is made in three ways: firstly in a random manner (in various contexts), secondly in a deliberate manner (in subtitles, special chapters on children, parents and holidays), and thirdly in a personal manner (in his letters). The interesting thing is that random references of children still carry their own meaning, offering spontaneous associations about the child and childhood. Deliberate chapters about parents and children reveal more references, but these are organised in such a way as to present the image of a child that is wanted and loved. Trubar’s references to his own children are very interesting also, expressing the image of real-life children.